

บทที่ ๔

พุทธจริยศาสตร์เถรวาทเป็นอสังขนิมหรือไม?

๔.๑ พุทธจริยศาสตร์เถรวาทระดับโลกิยะบางประการ ดูเหมือนจะเป็นอสังขนิม แต่ไม่เป็น

ก่อนที่จะตอบคำถามที่ตั้งไว้ นั่น เรามาทบทวนกันดูก่อนว่า อสังขนิมที่ว่านี้มีความหมายว่าอย่างไร? คำว่า อสังขนิม เป็นคำที่มีความหมายกว้าง และใช้ในหลายระดับ(ดู ๒.๑ ประกอบ) แต่ในที่นี้หมายถึงอสังขนิมทางจริยศาสตร์เท่านั้น และเท่าที่ศึกษามาพอจะสรุปความหมายและระดับของอสังขนิมทางจริยศาสตร์ได้ ๒ อย่าง คือ

(๑) ทรรคนะที่ถือว่า มนุษย์ควรแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวให้มากที่สุด

(๒) ทรรคนะที่ถือว่า มนุษย์ควรแสวงหาผลประโยชน์แก่ตนและคนที่เป็ญญาติหรือพวกพ้องของตนเอง

จะเห็นได้ว่า (๑) มีความหมายที่แคบกว่า (๒) และเป็นอสังขนิมของเอพิคคิวรัสกับสออบัสนั่นเอง (๒) เป็นอสังขนิมที่มีพื้นฐานมาจากชีววิทยา ที่เห็นว่า นอกจากผลประโยชน์ส่วนตัวแล้ว มนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์สังคมก็ควรที่จะแสวงหาผลประโยชน์เพื่อสังคมที่ตนอาศัยอยู่ด้วย โดยนัยนี้ จึงมีความหมายที่กว้างกว่า (๑) ทั้งสองทรรคนะนี้ล้วนเห็นว่า การแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นสิ่งที่ดี หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความเห็นแก่ตัวเป็นสิ่งที่ดี นั่นคือ มนุษย์ควรเห็นแก่ตัว ต่อคำถามที่ตั้งไว้ว่า พุทธจริยศาสตร์เถรวาทเป็นอสังขนิมหรือไม? ก็เท่ากับถามว่า พุทธจริยศาสตร์เถรวาทเป็นอสังขนิมตามความหมายทั้ง ๒ อย่าง หรืออย่างใดอย่างหนึ่งใน ๒ อย่างนั้นหรือไม่?

การที่จะตอบคำถามดังกล่าวมา ถ้าเราไล่ทราบเนื้อหาของ (๑) กับ (๒) บ้างก็จะทำให้เห็นประเด็นชัดขึ้น ดังนั้น จึงขอสรุปอสังขนิมของ (๑) กับ (๒) เสียก่อน (ดูรายละเอียดใน ๒.๒ ๒.๓ และ ๒.๔) เอพิคคิวรัส ถือว่า ความสุข (happiness) กับ ความสำราญ (pleasure) เป็นสิ่งเดียวกันและเขาเน้นที่ความสุขใจ หรือประโยชน์ทางใจ ความสุขใจในทรรคนะของเขา คือ การที่ได้ครุ่นคิดถึงเรื่องราวต่าง ๆ รวมถึงการได้ชื่นชมสุนทรียภาพ ซึ่งเขาถือว่าเป็นความสุขระยะยาว และเข้มข้นกว่าความสุขทางกาย เพราะใจสามารถเสวยสุขจากการคิดถึงเรื่องอดีตปัจจุบันและอนาคต ดังนั้น ความสุขใจจึงอยู่ได้นานกว่าความสุขกาย ส่วนร่างกายรับรู้เฉพาะความสุขปัจจุบัน เช่น การกิน คิม ที่ยิวสำราญ เป็นต้น อันเป็นความสุขทางกายนั้นเป็นความสุขระยะสั้น เพราะสิ่งเหล่านี้ให้ความสุขแก่เราเพียงในขณะที่เรากำลังทำสิ่งเหล่านั้นอยู่ แต่ภายหลังอาจก่อให้เกิดทุกข์โทษตามมามากมายก็ได้ เพราะว่า การกิน ถ้าไม่รู้จักประมาณก็จะทำให้รู้สึกอึดอัดเพราะอาหารไม่ย่อย หรืออาหารเป็นพิษ ส่วนการคิม ก็

ทำนองเดียวกัน ส่วนการเที่ยวสำราญ นอกจากจะสูญเสียเงินทองแล้วสุขภาพร่างกายอาจทรุดโทรมได้ และในกรณีที่ไปเที่ยวในสถานเริงรมย์ อาจจะได้รับโรคติดต่อร้ายแรงมาด้วย ซึ่งอย่างหลังนี้นับว่าเป็นความทุกข์ภัยที่ร้ายแรง ไม่ควรประพฤติกฎปฏิบัติ เอพิคคิวรัสยังเห็นว่า ในการแสวงหาความสุขให้แก่ตนเองนี้ ไม่ควรแสวงหาจนขาดการสำรวมระวัง ควรดำเนินไปด้วยความรอบคอบ มีความซื่อสัตย์ และยุติธรรม คุณธรรมเหล่านี้จะช่วยให้เราได้รับความสุขส่วนตัวมากยิ่งขึ้น เขากล่าวว่า "... ความสุขคือภาวะที่ร่างกายปราศจากความเจ็บปวดและจิตใจปราศจากความสับสน การดื่มสุราและงานเลี้ยงที่ไม่เลิกรำนั้นไม่ทำให้ชีวิตมีความสุข การพินิจใคร่ตรองด้วยสติสัมปชัญญะโดยใช้เหตุผลตรวจสอบว่าอะไรควรและไม่ควรต่างหากที่ทำให้ชีวิตมีความสุข"^๑ นอกจากนี้จะถือว่า ความสุขเป็นสิ่งประเสริฐสุดของชีวิตแล้ว เอพิคคิวรัส ยังเอาความสุขเป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำด้วย กล่าวคือ การกระทำใดที่ให้ความสุขแก่ตนมากที่สุด ก็เรียกว่า เป็นการกระทำที่ดี ถ้าให้ผลในทางตรงกันข้าม ก็เรียกว่า เป็นการกระทำชั่ว

สำหรับสอบส การที่มนุษย์แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวนั้นเป็นธรรมชาติของมนุษย์โดยส่วนใหญ่ กล่าวคือ มนุษย์ส่วนมากโดยธรรมชาติแล้วจะเห็นแก่ตัว มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว คำว่า ประโยชน์ (interest) ตามนัยที่สอบสกล่าวถึงเขามิได้เจาะจงลงไปว่าเป็นทางกายคือปัจจัยในการดำรงชีพหรือเป็นอย่างอื่น สอบสเป็นนักอรรถนิยามโดยเริ่มที่ธรรมชาติของมนุษย์ก่อนว่าเป็นอย่างไร หรือแสวงหาอะไร เมื่อโดยธรรมชาติเป็นอย่างนั้นหรือแสวงหาสิ่งนั้นอยู่แล้ว ก็แสดงว่า สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าหรือเป็นความดี เขาจึงมิได้สอนอะไรใหม่นอกจากให้แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวให้มากที่สุด โดยนัยนี้อาจกล่าวได้ว่า เขาเป็นนักอรรถนิยามทางจิตวิทยา (Psychological Egoist) แล้วก้าวกระโดดมาเป็นนักอรรถนิยามทางจริยศาสตร์ (Ethical Egoist) ดังที่เทย์เลอร์ (Taylor) บอกว่า กฎศีลธรรมของสอบสได้มาจากอรรถนิยามทางจิตวิทยาซึ่งคำนึงถึงผลของการกระทำเป็นสำคัญ^๒ อรรถนิยามของสอบสสอดคล้องกับความเป็นปัจเจกชนนิยม (Individualism) ของเขาซึ่งอาจอธิบายได้ว่า เกิดจากสาเหตุอย่างน้อย สามอย่าง คือ หนึ่ง การอ่านงานที่เป็นประสบการณ์ทางการเมือง และการแปลงานของทูคีดีเดส (Thucydides) ที่เกี่ยวกับสงครามกลางเมืองและการต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว สอง การยอมรับ

^๑ Diogenes Laertius, *Lives and Opinions of Eminent Philosophers*, tr. R.D. Hicks, 10.131-2. อ้างถึงใน พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ปรัชญากรีก : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก* (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๖๒-๓.

^๒ A.E. Taylor, "The Ethical Doctrine of Hobbes," quoted in D.P. Gauthier, *The Logic of Liviathan* (London: Oxford University Press, 1969), p. 27.

ในวิธีการรวมกันและแยกกัน (compositive-resolutive method) ของกาลิเลโอ ซึ่งชอบนำมาอธิบายการแก้ไขความซับซ้อนในสังคมว่า สังคมเป็นที่รวมของหลาย ๆ ชีวิต การแก้ปัญหาความยุ่งยากในสังคมก็โดยการใส่ใจไปที่แต่ละบุคคลหรือเน้นที่ส่วนย่อย เมื่อส่วนย่อยดีและรวมกันเป็นสังคมส่วนใหญ่อะไรก็ดีเอง สาม การศึกษาในแง่จิตวิทยาซึ่งเขายืนยันว่า มนุษย์ต้องการมีอำนาจเหนือบุคคลอื่นและความต้องการอำนาจนี้จะสิ้นสุดก็ต่อเมื่อตัวเองสิ้นชีวิต^๓

เมื่อฮอบส์เห็นว่ามนุษย์ส่วนใหญ่มีความเห็นแก่ตัวโดยธรรมชาติ เขาก็ไม่ได้สอนให้คนทำลายความเห็นแก่ตัว แต่กลับแสวงหาวิธีการที่ส่งเสริมให้แต่ละคนแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวให้ได้มากที่สุด กล่าวคือ เขาได้เสนอให้มนุษย์ปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ ซึ่งเป็นเสมือนกฎศีลธรรม แล้วทำสัญญาประชาคมต่อกันซึ่งก็คือการจัดตั้งรัฐขึ้นมา โดยประชาชนในรัฐเป็นผู้สัญญาต่อกัน และมีผู้ปกครอง หรือองค์อธิปัตย์เป็นผู้คอยกำกับควบคุมให้มนุษย์ปฏิบัติตามสัญญาที่ได้ตกลงกันได้ ผู้ใดละเมิดฝ่าฝืนก็จะได้รับการลงโทษ ส่วนผู้ที่ไม่มีความคิดใด ๆ ก็จะไม่ดำเนินชีวิตไปตามปกติสุขและแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวได้มากที่สุดตามขอบเขตของกฎหมายในรัฐนั้น ๆ การที่ฮอบส์เสนอให้มนุษย์แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวให้ได้มากที่สุดก็เท่ากับเสนอว่า มนุษย์ควรจะรีบหนีจากภาวะธรรมชาติที่เป็นเสมือนภาวะสงคราม ในภาวะเช่นนั้นการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวค่อนข้างเป็นไปได้ด้วยความรุนแรง ถึงขั้นสูญเสียชีวิตก็มี เพราะทุกคนอ้างว่ามีสิทธิโดยธรรมชาติเท่าเทียมกันในอันที่จะครอบครองสิ่งต่าง ๆ การที่จะหนีจากภาวะธรรมชาตินั้นได้ก็โดยการปฏิบัติตามกฎธรรมชาติดังกล่าวมาแล้ว เขาเขียนไว้ใน Elements of Law ว่า

จากความจำเป็นของธรรมชาติดังกล่าวนี้เอง ทำให้มนุษย์ต้องการ Bonum Sibi หรือสิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อตนเอง และหลีกเลี่ยงสิ่งอันเป็นโทษ แต่ศัตรูที่ร้ายแรงของธรรมชาติก็คือความตาย ซึ่งจะพรากมนุษย์จากอำนาจที่ตนมีอยู่ และก่อให้เกิดความเจ็บปวดทรมานอย่างแสนสาหัสแก่มนุษย์ด้วย...^๔

โดยนัยนี้ ข้อเสนอที่ว่า มนุษย์ควรแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวให้ได้มากที่สุด ควรหลีกเลี่ยง

^๓ Alasdair Macintyre, "Egoism and Altruism," *Encyclopedia of Philosophy* 2 (1967) : 463.

^๔ Thomas Hobbes, *Elements of Law*, Part I, ch. 14, sec. 6, pp. 54-5, quoted in Thomas Hobbes, *Leviathan*, ed. C.B. Macpherson (Middlesex, England: Penguin Book, 1968), p.42.

เลื่องสิ่งอันเป็นทุกข์โทมแก่ชีวิตคน ก็เท่ากับเสนอว่า มนุษย์ควรปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ หรือกฎศีลธรรม เพราะกฎเหล่านี้จะยับยั้งไม่ให้มนุษย์แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวจนสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น กล่าวคือ เป็นกฎแห่งการประนีประนอมผลประโยชน์ระหว่างกัน และแม้ว่าความตายจะเป็นความทุกข์อันยิ่งใหญ่แต่เมื่อได้เสพสุขส่วนคนเต็มที่แล้วแม้ความตายจะมาถึงก็ไม่พึงหวาดกลัว

กฎศีลธรรมของฮอบส์ ไม่มีคุณค่าในตัวเอง หรือไม่มีจุดหมายในตัวเอง เพราะกฎเหล่านี้เป็นเพียงวิถีไปสู่ผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งอาจหมายถึงปัจจัยในการดำรงชีพและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อาจกล่าวได้ว่า ฮอบส์พยายามนิรนัย (deduce) สติริตามธรรมชาติ กฎธรรมชาติ และคุณธรรมต่าง ๆ มาจากหลักการปกป้องรักษาตนเอง (principle of self-preservation)^๕ นอกจากนี้จะเห็นว่า มนุษย์ควรแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวแล้ว ในการตัดสินใจอะไรดี อะไรชั่ว ฮอบส์ก็ให้เอาผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นเกณฑ์ตัดสินใจ กล่าวคือ การกระทำใดที่ตัวเองได้ประโยชน์หรือสิ่งใดที่ตัวเองชื่นชอบ ก็เรียกว่าดี การกระทำใดที่ตัวเองเสียประโยชน์หรือสิ่งใดที่ตนไม่ชอบก็เรียกว่า ชั่ว

ส่วนอัตรนิยมที่มีพื้นฐานมาจากชีววิทยานั้น เป็นทั้งอัตรนิยมทางจิตวิทยาและจริยศาสตร์ ในแง่ที่เป็นจิตวิทยานั้นคล้ายคลึงกับฮอบส์ แต่จุดเน้นต่างกัน ฮอบส์เน้นภาวะจริงที่มนุษย์เป็นอยู่ โดยมีได้ลงลึกในแง่ชีววิทยา ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งนั้นอธิบายโดยอิงชีววิทยา กล่าวคือ ถือว่ามนุษย์เห็นแก่ตัวโดยธรรมชาติ ธรรมชาติสร้างมนุษย์มาเพื่อให้อุปถัมภ์รักษาตัวเอง เพื่อความอยู่รอดของตัว และในการปกป้องรักษาตัวเองนี้ มนุษย์ได้รวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือจุนเจือกันในด้านต่าง ๆ ทำให้มีความผูกพันกันมากขึ้น จนเกิดมโนธรรมสำนึกในการรักพวกพ้องญาติมิตรตามมา แม้ว่ากลุ่มนี้จะเน้นอัตรนิยมทางจิตวิทยา เราก็ดูเหมือนจะเป็นอัตรนิยมทางจริยศาสตร์ด้วย ทั้งนี้เพราะถ้าภาวะจริงที่พวกเขาเป็นอยู่ไม่ดีหรือไม่มีความหมายสำหรับพวกเขา พวกเขาก็คงไม่ยอมจำนนอยู่ในภาวะเช่นนั้น ในที่นี้ภาวะจริง คือ การเห็นแก่ตัวและพวกพ้องของตัวเอง ภาวะที่แฝงอยู่ ก็คือ การเห็นว่าการกระทำหรือพฤติกรรมดังกล่าวมาเป็นสิ่งที่ดีและควรประพฤติปฏิบัติกันเอง

กล่าวอีกนัยหนึ่ง อัตรนิยมทางจริยศาสตร์ คือทฤษฎีที่ถือว่า เป็นสิทธิอันชอบธรรมที่บุคคลจะกระทำการต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งก็คือความสุขส่วนตัว สวัสดิภาพส่วนบุคคล โดยไม่ได้ชักชวนการเห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น ครอบงำที่พฤติกรรมดังกล่าวนี้มีส่วนนำไปสู่สวัสดิภาพส่วนตัวของแต่ละคนด้วย ทฤษฎีนี้ถือว่า คุณธรรมต่าง ๆ เช่น ความเมตตา มีเงื่อนไข

^๕ Leo Strauss, *The Political Philosophy of Hobbes*, tr. Elsa M. Sinclair (Chicago, IL: University of Chicago Press, 1961), p. 15.

เสมอ ความผูกพันต่อกันขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ ถ้าผลประโยชน์ขัดกัน ไม่ว่าคุณธรรมจะเป็นญาติหรือคนแปลกหน้า ผลประโยชน์ของคนต้องมาก่อนเสมอ ซึ่งบัทเลอร์ (Butler) นักประโยชน์นิยมคนหนึ่ง เรียกทฤษฎีนี้ว่า การรักตนเองอย่างสุดซึ้ง (cool self-love)^b

อรรถนิยามทางจริยศาสตร์ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ โดยเฉพาะอรรถนิยามของฮอบส์ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอโดยแยกพิจารณาเป็น ๓ ประเด็น เพื่อให้เห็นชัดขึ้นจึงขอนำมาเปรียบเทียบกับพุทธจริยศาสตร์ โดยสรุปแล้ว มีดังนี้

ก. ที่มาของพันธะทางศีลธรรม ฮอบส์บอกว่า มาจากกฎธรรมชาติ แต่กฎธรรมชาติของฮอบส์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่แล้วในจักรวาลหรือไม่ใช่สิ่งที่พระเจ้าสร้างขึ้น แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์ค้นพบได้ด้วยเหตุผลภายในของตน โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือเมื่อปฏิบัติตามกฎนี้แล้วจะหลีกเลี่ยงจากสภาวะธรรมชาติได้ และจะมีโอกาสในการแสวงหาประโยชน์ส่วนตัวของแต่ละคนได้มากที่สุด สำหรับพุทธจริยศาสตร์ พันธะทางศีลธรรม หรือกฎศีลธรรมได้มาจากการตรัสรู้หรือริยัสัจธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นความจริงที่ดำรงอยู่เช่นนั้นเองในธรรมชาติ และการประกาศพระศาสนาของพระองค์ เป็นการสอนศีลธรรม เพื่อให้มนุษย์ชาติอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

ข. คุณมคติของชีวิต ฮอบส์ถือว่า มนุษย์ควรแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวให้มากที่สุด และเพื่อให้การแสวงหานั้นบรรลุผลประโยชน์ที่ต้องการจริง ๆ ก็ควรทำสัญญาประชาคมสร้างรัฐขึ้นมา เพื่อที่แต่ละคนจะได้เข้ามาอยู่ในรัฐและใช้ชีวิตอย่างปกติสุขร่วมกัน โดยมีอำนาจรัฐคอยคุ้มครองสวัสดิภาพในชีวิตและทรัพย์สินที่แสวงหามาได้ ส่วนพุทธจริยศาสตร์ถือว่า คุณมคติของชีวิตคือการมีชีวิตอยู่โดยไม่อึดคักขัดสนนิกและหาโอกาสพัฒนาจิตจนเกิดปัญญาญาณรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง จนกระทั่งหลุดพ้นจากความทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง

ค. เกณฑ์ตัดสินจริยธรรม ฮอบส์ใช้ผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นเกณฑ์ตัดสิน การกระทำที่ดีคือการกระทำที่ฉันชอบหรือก่อให้เกิดประโยชน์แก่ฉัน การกระทำใดที่ฉันเสียประโยชน์ฉันไม่ชอบถือเป็นการกระทำที่ไม่ดี กล่าวคือ มีลักษณะเป็นสัมพัทธนิยม สำหรับพุทธจริยศาสตร์ การกระทำใดที่เกิดมาจากเจตนาอันเป็นกุศล หรือเกิดจากกุศลมูลคือความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เป็นการกระทำที่ดี แต่การกระทำใดที่มีบ่อเกิดมาจากอกุศลมูลคือความโลภ โกรธ หลง เป็นการกระทำที่ชั่ว กล่าวอีกนัยหนึ่ง ผลของการกระทำที่นำมาแต่ประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น ทั้งผู้รู้ก็สรรเสริญ นั่นคือการกระทำที่ดี แต่ผลของการกระทำใดที่ก่อให้เกิดทุกข์โทษแก่ตนเองและผู้อื่น ทั้งผู้รู้ก็ติเตียน การกระทำนั้นไม่ดีเลย นั่นคือ มีลักษณะเป็นสัมบูรณ์นิยม

^b Jesse Kalin, "In Defense of Egoism," in D.P. Gauthier, ed., *Morality and Rational Self-Interest* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1970), pp. 64-5.

จากการเปรียบเทียบโดยย่อนี้ จะเห็นได้ว่า อคติขมของสออบส์กับพุทธจริยศาสตร์มีความแตกต่างกันมาก ถึงกระนั้นก็ตาม คำสอนในพุทธจริยศาสตร์เดรวาทระดับโลกิยะบางประการก็ดูเหมือนจะเป็นอคติขม เพราะสอนเน้นไปที่การแสวงหาประโยชน์ตนก่อน ดังคำสอนที่ว่า “รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์แก่ (ชีวิต) ตน ก็ควรรีบลงมือทำ”^๑ และ “อย่าทำประโยชน์ของคนให้เสียไปเพราะประโยชน์ของผู้อื่น รู้จักประโยชน์ของตนแล้ว พึงเป็นผู้ชวนขายในประโยชน์ของตน”^๒ นอกจากนี้ในคำสอนเรื่องกามโกติ ๑๐ (ดู ๓.๒ ประกอบ) จะเห็นว่า บุคคลประเภทที่ ๒ ๕ และ ๘ เป็นผู้ที่แสวงหาแต่ประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น ก็ยังได้รับคำชมจากพระพุทธเจ้าว่า มีความคืออยู่บ้างคือรู้จักใช้ทรัพย์นั้นให้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง แต่ถ้าพิจารณาคำสอนในพุทธจริยศาสตร์เดรวาทระดับโลกิยะทั้งระบบแล้ว เราจะเห็นว่า คำสอนในระดับนี้ไม่อาจจัดได้ว่าเป็นอคติขม ทั้งนี้เพราะสอนเน้นให้บำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วย ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ตน (อัครัตตะ) ก็ควรที่เดียวที่จะยังประโยชน์ตนนั้นให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาท เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตตะ) ก็ควรที่เดียวที่จะยังประโยชน์ผู้อื่นนั้นให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาท เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (อุกษัตตะ) ก็ควรที่เดียวที่จะยังประโยชน์ทั้งสองฝ่ายนั้นให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาท^๓

คำสอนอื่นอีกในพุทธจริยศาสตร์เดรวาทระดับโลกิยะ ดังที่ได้นำเสนอมาแล้วในบทที่ ๓ นั้น ย่อมเป็นคำตอบได้อย่างดีว่า พุทธจริยศาสตร์เดรวาทระดับโลกิยะไม่เป็นอคติขม โดยเฉพาะคำสอนเรื่องทาน การเสียสละให้ปันสิ่งของแก่บุคคลทั่ว ๆ ไป ซึ่งพุทธศาสนาให้ความสำคัญมาก ถึงกับยกขึ้นสอนเป็นประการแรกในหลักกรรมหลายประการ เช่น สังคหวัตถุธรรม และบุญกิริยาวัตถุ เป็นต้น ข้อนี้ย่อมแสดงว่า พุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่ประโยชน์ผู้อื่นไม่น้อยไปกว่าประโยชน์ตน ดังนั้น จึงไม่อาจจัดเป็นอคติขมทางจริย-ศาสตร์ได้ทั้งในความหมายของข้อ ๑ และ ๒ ตามที่กล่าวมาในตอนต้น จริงอยู่ แม้ว่าจะมีคำสอนในพุทธจริยศาสตร์เดรวาทระดับโลกิยะบางประการตามที่ได้ยกมาแสดงนั้น จะดูเหมือนว่าเป็นอคติขม นั่นก็เป็นเพียงคำสอนในระดับโลกิยะบางประการเท่านั้น ซึ่งถ้าเทียบกับคำสอนอื่น ๆ ในระดับเดียวกันจะพบว่า สอนเน้นให้แสวงหาประโยชน์ตน ประโยชน์

^๑ ส. ส. ๑๕/๑๐๓/๖๘. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^๒ พ. ธ. ๒๕/๑๖๖/๔๖. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^๓ ส. นิ. ๑๖/๒๒/๒๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ผู้อื่น หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่ายเสียมากกว่า ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนามีจุดหมายเพื่อให้มนุษย์ชาติอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความเห็นอกเห็นใจกัน ช่วยเหลือจนเจือแบ่งปันของกินของใช้ให้กัน ดังคำสอนตอนหนึ่งในขุททกนิกาย ชาติกว่า

บุคคลควรแบ่งของน้อยให้ตามน้อย ควรแบ่งของปานกลางให้ตามของปานกลาง ควรแบ่งของมากให้ตามมาก การไม่ให้เสียเลยย่อมไม่สมควร คุณกรโกสยเศรษฐี เพราะเหตุนี้ ข้าฯ จึงกล่าวกะท่านว่า ท่านจงขึ้นสู่ทางแห่งพระอริยะ จงให้ทานด้วย จงบริโภคน้ำด้วย ผู้บริโภคนคนเดียว ย่อมไม่ได้ความสุข^{๑๐}

ในคำสอนเรื่องกามโกถิ ๑๐ นั้น ประเภทที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่า ประเสริฐสุดก็คือ คฤหัสถ์ผู้แสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม ได้มาแล้วก็เลี้ยงตนให้เป็นสุข เพื่อแผ้วแบ่งปัน และใช้ทรัพย์นั้นทำความดี ไม่ลุ่มหลงไม่หมกมุ่นมัวเมาในทรัพย์นั้น นั่นคือ ประเภทที่ ๑๐ นี้ย่อมชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนาไม่เป็นอสังคายนิยม เพราะอสังคายนิยมทางจริยศาสตร์ดังกล่าวมา จะเน้นให้แสวงหาประโยชน์แก่ตนเองเป็นสำคัญ แม้ภายหลังจะพัฒนาขึ้นคือสอนให้เห็นแก่ประโยชน์ของพวกพ้องบ้าง ตามสัญชาตญาณกลุ่ม แต่ก็ยังต่างจากพุทธศาสนา เพราะแม้ว่าพุทธศาสนาจะสอนให้แสวงหาประโยชน์ตนก่อน ก็ไม่ได้สอนให้แสวงหาโดยการเบียดเบียน หรือขัดขวางโอกาสในกรณีที่ผู้อื่นจะได้ประโยชน์บ้าง และเมื่อสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง พุทธศาสนาก็สอนให้เอื้อเพื่อแผ้วแบ่งปัน ให้โอกาสแก่ผู้ที่ด้อยกว่า โดยไม่ได้จำกัดว่าผู้นั้นเป็นพวกพ้องญาติมิตรของเราหรือไม่ แต่สอนให้ช่วยเหลือแก่ผู้คนทั่วไปโดยเห็นว่าเป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น เพื่อเขาจะได้บรรลุประโยชน์ตนตามสมควรแก่อรรถภาพ สำหรับผู้ที่ได้บรรลุประโยชน์ขั้นต้นแล้ว ก็ไม่ควรที่จะพอใจหยุดอยู่แค่นี้ควรที่จะพัฒนาตนให้ให้ได้ประโยชน์ขั้นสูง และปรมัตตประโยชน์ นั่นคือ การปฏิบัติตามโลกุตตรธรรม เพื่อให้ได้มรรค ผล นิพพาน ซึ่งมีหลายท่านมองว่า เป็นการกระทำที่เห็นแก่ตัว ซึ่งแท้ที่จริงแล้วไม่ใช่ เพราะพุทธจริยศาสตร์เดรวาทระดับโลกุตระไม่ได้สอนให้แสวงหาเฉพาะแต่ประโยชน์ตน ดังจะได้นำเสนอต่อไป

๔.๒ พุทธจริยศาสตร์เดรวาทระดับโลกุตระไม่เป็นอสังคายนิยม

คำสอนในระดับนี้ (ดู ๓.๓ ประกอบ) มุ่งให้ผู้ปฏิบัติตามได้บรรลุปรมัตตประโยชน์ คือ นิพพาน ด้วยการกำจัดกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลงให้ได้โดยสิ้นเชิง ในการ

^{๑๐} พุ. ขา. ๒๗/๗๔-๕/๒๖๒. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ปฏิบัติดังกล่าวนี้มุ่งที่ประโยชน์ตนเป็นเบื้องต้น กล่าวคือ ไม่ว่าจะกระทำสิ่งใดก็หวังเพื่อเป็นการชดเชยจิตใจให้หมดจดจากกิเลส แม้แต่การให้ทานจุดหมายหลักก็เพื่อกำจัดความตระหนี่ดีเหนียวทำความโลภให้เบาบางลงเพื่อจิตใจจะได้บริสุทธิ์ใกล้ชิดต่อภาวะนิพพาน ดังพุทธพจน์ว่า

บิณฑิขย้อมไม่ให้ทาน เพราะเห็นแก่อุปธิสุข (ความสุขกลัวกิเลสหรือความสุข) เพื่อจะมีภพต่อไปอีก แต่บิณฑิขย้อมให้ทานเพื่อหมดสิ้นกิเลส เพื่อไม่มีภพต่อไปอีกโดยแท้

บิณฑิขย้อมไม่บำเพ็ญทาน เพราะเห็นแก่ความสุขกลัวกิเลส เพื่อจะมีภพต่อไปอีก แต่บิณฑิขย้อมบำเพ็ญทานเพื่อความหมดสิ้นกิเลส เพื่อไม่มีภพต่อไปอีกโดยแท้

บิณฑิมุ่งภาวะเย็นใจ (นิพพาน) มีจิตโน้มไปทางนั้น น้อมใจไปในภาวะนั้น จึงให้ทาน บิณฑิขเหล่านั้นย้อมมีนิพพานเป็นที่หมาย เสมือนธรรที่ไหลเรื่อยสู่กลางสาคร^{๑๑}

ตามนัยพุทธพจน์ที่ยกมาแสดงนี้ชี้ให้เห็นว่า จุดหมายในการให้ทาน และการบำเพ็ญทาน สำหรับบิณฑิขคือเพื่อความหมดสิ้นกิเลส เพื่อไม่มีภพต่อไปอีก นั่นคือ เพื่อบรรลุนิพพาน หรือเพื่อความบริสุทธิ์เบิกบานใจตนเอง ซึ่งบางท่านอาจตีความไปว่า จุดหมายดังกล่าวนี้ ดูเหมือนจะไม่ให้ความสำคัญแก่ผู้อื่น กล่าวคือ เมื่อให้ทานก็ไม่มีจุดหมายเพื่อเป็นการแบ่งปันเงินเจือผู้อื่น แต่มีจุดหมายเพื่อชำระจิตตนให้หมดจดจากกิเลส ซึ่งดูเหมือนจะเป็นการกระทำที่เห็นแก่ตัว แต่เมื่อพิจารณาจุดมุ่งหมายของการให้ทานดังกล่าวมาอย่างทั่วถึงแล้ว จะพบว่าเป็นจุดหมายที่ประเสริฐ แม้ว่าในเบื้องต้นจะหวังที่ประโยชน์ตนคือทำจิตใจตนให้บริสุทธิ์ แต่ในส่วนลึก ๆ แล้วผู้อื่นกลับได้ประโยชน์จากการกระทำนี้ กล่าวคือ ในขณะที่บำเพ็ญประโยชน์ตนก็ทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นไปด้วย นับว่าเป็นบุคคลที่น่าสรรเสริญ เพราะยังประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่ายให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท เมื่อได้บรรลุประโยชน์ตนขั้นสูงสุดแล้วท่านเหล่านี้ยังทำประโยชน์แก่ผู้อื่นยิ่งขึ้นไปอีก

จะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า พุทธจริยศาสตร์ระดับโลกุตระไม่เป็นอัตนิยม เมื่อได้ศึกษาเรื่องบุคคล ๔ พวก ตามนัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในฉลวาทสูตรทั้ง ๔ พวกนั้น^{๑๒} คือ

- (๑) ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน และไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น
- (๒) ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน แต่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น
- (๓) ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

^{๑๑} พ. ม. ๒๕/๑๗๗/๓๕๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเดปีฎก ๒๕๐๐.

^{๑๒} อจ. จตุกก. ๒๑/๕๕/๑๐๘. ฉบับ มหาจุฬาเดปีฎก ๒๕๐๐.

(๔) ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน และปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

พระองค์ทรงอธิบายต่อไปว่า คนประเภท (๑) คือน้อยที่สุด คนประเภท (๔) คีมากที่สุด ส่วนระหว่าง (๒) กับ (๓) นั้น (๓) คีกว่า (๒) กล่าวอีกนัยหนึ่งในบรรดาบุคคลทั้ง ๔ นี้ พระองค์ทรงเห็นว่า คนประเภท (๔) คีที่สุด รองลงมาคือ (๓) (๒) และ (๑) ตามลำดับ เป็นที่น่าสังเกตและน่าแปลกใจว่า ทำไมจึงทรงสอนว่าคนที่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของตนแต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นนั้นคีกว่าคนที่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของตนแต่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น เราจะเข้าใจพุทธประสงค์ตรงนี้มากขึ้น ถ้ารู้ความหมายและประเภทของคำว่า “ประโยชน์” ที่เป็นแรงจูงใจให้บุคคลทั้ง ๔ นี้กระทำการต่าง ๆ เพื่อให้ได้ประโยชน์นั้นมา ในคัมภีร์เดียวกันนี้มีพระสูตรอื่น ๆ^{๑๓} ที่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายความหมายและประเภทของประโยชน์ไว้มากมาย แต่ไม่มีความหมายที่เกี่ยวกับประโยชน์ทางกายอยู่เลย กล่าวโดยสรุปคือ เป็นประโยชน์ทางใจล้วน ๆ นับตั้งแต่การกำจัดกิเลสมี โภคะหรือราคะ โทสะ โมหะ และประโยชน์ทางใจคือการเป็นผู้เข้าใจกุศลธรรมได้เร็วและปฏิบัติตามกุศลธรรมนั้น ตลอดถึงการเว้นจากความชั่วต่าง ๆ โดยสมทานปฏิบัติตามหลักศีล ๕ เป็นต้น โดยนัยนี้ คนประเภท (๑) คือ ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น จึงหมายถึง คนที่ปฏิบัติขัดเกลาคใจของตนเองให้หมดจดจากกิเลสทั้งหลาย แต่ไม่ได้ชักชวนให้ผู้อื่นปฏิบัติในลักษณะดังกล่าวด้วย ส่วนประเภท (๒) คือ ผู้ที่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน แต่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นนั้น หมายถึง คนที่ไม่ปฏิบัติเพื่อกำจัด โลก โกรธ หลง ด้วยตนเอง แต่ชักชวนให้คนอื่นกำจัด เมื่อได้ศึกษาทำความเข้าใจเช่นนี้แล้ว ย่อมไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรที่ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า คนประเภท (๓) คีกว่าคนประเภท (๒) เพราะคนที่ไม่กำจัดกิเลสของตัวเองแต่เที่ยวป่าวประกาศชักชวนให้ผู้อื่นกำจัดกิเลสย่อมเป็นเรื่องไม่สมควร พระพุทธองค์ไม่ทรงสรรเสริญ ในทางกลับกันเมื่อเรามุ่งกำจัดกิเลสโดยส่วนตัว แต่ไม่ได้ชักชวนให้ผู้อื่นปฏิบัติในทำนองเดียวกันกับตน ก็ยังถือว่าเป็นคนที่น่าสรรเสริญอยู่ในพระธรรมบทก็มีคำสอนไว้ว่า “ทำตนนี้แหละให้ตั้งอยู่ในคุณความดีอันสมควรก่อน จากนั้นจึงค่อยพรั้าสอนผู้อื่น บัณฑิตไม่ควรมัวหมอง”^{๑๔} และ “ความบริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน คนอื่นทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้”^{๑๕} เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นคำสอนเพื่อให้ประกอบกุศลกรรมด้วยตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็สอนให้เว้นจากอกุศลกรรมด้วยตนเอง จึงจะได้ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของตน บุคคลประเภท (๑) นับว่าเป็นผู้ห่างไกลในการที่จะได้บรรลุปริโยชน์นี้ จึงมีความคีน้อยที่สุดใน

^{๑๓} อัง. จตุกก. ๒๑/๕๖-๕/๑๐๕-๑๑๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

^{๑๔} พุ. ธ. ๒๕/๑๕๘/๔๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

^{๑๕} พุ. ธ. ๒๕/๑๖๕/๔๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

บรรดาบุคคล ๔ ประเภท ส่วนประเภท (๔) นับว่า ประเสริฐสุด เพราะปฏิบัติกำจัดกิเลสด้วยตนเอง และชักชวนให้ผู้อื่นปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสด้วย และตามนัยที่กล่าวมานี้ย่อมแสดงว่า พุทธจริยศาสตร์ระดับโลกุตตระไม่เป็นอศนียม เพราะไม่ได้สอนให้แสวงหาแต่ประโยชน์ตน หรือยึดประโยชน์ตนเป็นสำคัญ จริงอยู่ แม้ว่าบุคคลประเภทที่ ๓ จะดีกว่าประเภทที่ ๒ ก็ไม่ได้เป็นเหตุผลสนับสนุนว่า พุทธศาสนาสอนให้เห็นแก่ตัว เพราะบุคคลประเภทที่ ๓ ยังไม่ใช่คนดีสมบูรณ์แบบในคติของพุทธศาสนา คนดีที่แท้จริงสำหรับพุทธศาสนาคือประเภทที่ ๔ ซึ่งทำทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์คนอื่นไปพร้อม ๆ กัน

มีนักวิชาการชาวตะวันตกหลายคนเห็นว่า การปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสในจิตใจตนเองของแต่ละคนตามหลักพุทธศาสนาเป็นการประพฤติปฏิบัติที่เอาตัวรอดคนเดียวโดยไม่ใยดีต่อสังคม กล่าวคือ มีนัยว่า สอนให้คนมีความเห็นแก่ตัว ดังเช่น แมกซ์ เวเบอร์(Max Weber) กล่าวว่า “ความหลุดพ้นเป็นเรื่องของความเพียรจำเพาะตัว ไม่มีใครและโดยเฉพาะไม่มีสังคมไหนสามารถช่วยเขาได้ ความเข้าใจเช่นนี้ได้ทำให้เกิดการปฏิบัติอย่างสุดเหวี่ยง ซึ่งเพาะลักษณะเฉพาะทางสังคมในการไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น”^{๑๖} และวินสตัน แอล. คิง (Winston L. King) ผู้ซึ่งได้ศึกษาตีความและให้ความเห็นเพิ่มเติมจากงานเขียนของท่าน เอ็ม. นินันท์ ภิกขุ ซึ่งเขียนไว้ตอนหนึ่งว่า “. . . ในเวลาที่ชาวพุทธ กระทำกรรมเขาจะไม่สนใจว่าจะก่อให้เกิดผลที่แน่นอนตายตัวหรือไม่อย่างไร สิ่งที่เขาสนใจคือการกระทำนั้นมีผลต่อจิตใจของเราอย่างไร”^{๑๗} ซึ่งคิง (King) เห็นว่าการกล่าวในท่านองนี้ก็เท่ากับกล่าวว่า “การฆ่ามันผิด มิใช่เพราะทำลายชีวิตสัตว์อื่นหรือทำให้สังคมปั่นป่วน แต่เพราะทำลายความสงบของจิตใจของผู้ฆ่า อันจะนำพาให้ตนไปเกิดในนิริยภูมิ(นรก)”^{๑๘} ไม่เพียงแต่ชาวตะวันตกเท่านั้น นักวิชาการชาวอินเดียเองก็มีความเห็นท่านองนี้ ดังที่เขากล่าวว่า “พระอรหันต์พึงพอใจก็แต่ความหลุดพ้นเฉพาะตัว ท่านไม่สนใจใยดีกับความเป็นอยู่ของผู้อื่น อุดมคติของพระอรหันต์เพาะสร้างขึ้นด้วยความเห็นแก่ตัว มีภาวะดังกล่าวนี้อยู่จนกระทั่งกลัวไปว่า โลกจะจับตัวท่านไว้หากท่านต้องปรากฏตัวอยู่ในโลก

^{๑๖} M. Weber, *Religion of India* (New York: 1958), p. 213, อ้างถึงใน ส. ศิวรักษ์, *พุทธทัศนะเพื่อการสร้างสรรค์สังคมใหม่* (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗๒.

^{๑๗} M. Ninananda Bhikkhu, “The Right Knowledge of the Path to Bliss,” *Light of the Dhamma*, I, No. 3 (April, 1953), 7, 12, quoted in Winston L. King, *In the Hope of Nibbana* (Lasalle, IL: Open Court, 1981), p. 71.

^{๑๘} Winston L. King, *In the Hope of Nibbana*, p. 72.

นานเกินไป”^{๑๕}

ผู้วิจัยเห็นว่า ความคิดเห็นของนักวิชาการดังกล่าวมาไม่ถูกต้องนัก เพราะจากคำสอนในเรื่องบุคคล ๔ ประเภทนั้น ดูเหมือนว่าความคิดเห็นที่ท่านเหล่านั้นมองว่าพุทธศาสนาสอนให้เห็นแก่ตัว ก็คือการพูดถึงบุคคลประเภท (๓) นั้นเอง หรืออาจจะรวมประเภท (๔) ไว้เป็นนัยด้วย เพราะบุคคลประเภทนี้ ก็อยู่ในขั้นกำลังพัฒนาจิตใจตนเองให้หลุดพ้นจากกิเลสโดยสิ้นเชิงเช่นกัน เพียงแต่ได้ทำประโยชน์แก่ผู้อื่นไปด้วย บุคคลทั้ง ๔ นี้ คงมิใช่เป็นเพียงหลักการแห่งคำสอนเพื่อสื่อสารกับผู้ฟังเท่านั้น แต่ต้องเป็นบุคคลที่มีอยู่จริงในครั้งพุทธกาลและในปัจจุบันกาลนี้ ถ้าคำกล่าวนี้เป็นจริง ความคิดเห็นของท่านเหล่านั้นก็ไม่ถูกต้อง เพราะอย่างน้อยบุคคลประเภท (๔) นี้ ก็ใช้หลักสติปัญญาเห็นแจ้งได้จริงอยู่ในการปฏิบัติขจัดกิเลสสำหรับบางท่าน มักหลีกเลี่ยงออกจากสังคมไปแสวงหาความวิเวกเพื่อปฏิบัติให้บังเกิดผลอย่างจริงจัง แต่ก็มีใช้การตัดขาดจากสังคมอย่างสิ้นเชิงดังที่มีข้อความวิจารณ์บ้างซึ่งถึง ยกตัวอย่างเช่น พระที่ท่านไปปฏิบัติธรรมอยู่ในป่าเขาสำเนาไพร ก็หาใช่ว่าท่านจะตัดขาดจากโลกภายนอกโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะท่านต้องแสวงหาอาหารบิณฑบาตจากชาวบ้าน ยังต้องมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านตามหลักทศ ๖ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ และที่สำคัญคือ ท่านยังต้องเกี่ยวข้องกับสังคมสงฆ์ด้วยกัน ดังนั้น แม้ตนจะอยู่ในช่วงฝึกฝนอบรมขจัดกิเลสให้หลุดพ้นจากกิเลสเหล่านั้น ก็ไม่ควรละเลยกิจการหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อผู้อื่น เช่น ให้คำแนะนำหรือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่เขาผู้ที่ยังค้อยโอกาสอยู่ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเปรียบเทียบไว้ว่า “แม่โคกินหญ้าไปพลาง สายตาเหลือบแลลูกน้อยไปพลางจันได สหรั้มมิก (ผู้ประพฤติธรรม ผู้พัฒนาตน) ก็พึงทำความดีเพื่อตนไปด้วย ช่วยเหลือผู้อื่น ไปด้วยฉันนั้น”^{๑๖} และยังเมื่อท่านเหล่านั้นได้บรรลุผลขั้นสูงสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านยังทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้มากยิ่งขึ้นเพราะท่านไม่ต้องกังวลประโยชน์ส่วนตัวอีกต่อไป ทั้งนี้เพราะประโยชน์นั้นท่านได้บรรลุแล้ว อันที่จริงการปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้ได้โดยสิ้นเชิงนี้ มองดูผิวเผินแล้วดูเหมือนกับว่า สังคมจะไม่มีส่วนช่วยเหลือให้บรรลุผลได้ แต่ถึงกระนั้น เมื่อศึกษาโดยละเอียดแล้วจะเห็นว่า สังคมก็มีส่วนส่งเสริมอยู่ไม่น้อย ในพระไตรปิฎก มีหลักฐานสนับสนุนคำกล่าวนี้ไว้ว่า มีสมัยอยู่ ๕ สมัยที่เอื้อต่อการบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุโลกุตตร-ธรรม คือ หนึ่ง เมื่อภิกษุยังหนุ่มแน่น สอง เมื่อภิกษุมีสุขภาพดี สาม เมื่อพืชพันธุ์อุดมสมบูรณ์อาหารหาได้โดยง่าย สี่

^{๑๕} T.R.V. Murti, *The Central Philosophy of Buddhism* (London: George Allen & Unwin, 1960), p. 263.

^{๑๖} อังใน วิทย์ วิศทเวทย์ และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, *พระพุทธศาสนา* (ศ ๐๔๑๓) (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๗), หน้า ๖.

เมื่อผู้คนต่างพร้อมเพรียงอยู่ร่วมกันฉันมิตร และห้า เมื่อสงฆ์สามัคคีปรองดองกันอยู่^{๒๐๐} ส่วนสมัยที่ไม่เอื้อต่อการบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุนิพพานก็มีอยู่ ๕ สมัย เช่นเดียวกัน พึงทราบโดยนัยตรงกันข้ามนี้ นอกจากนี้ยังมีข้อเขียนที่พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) เขียนไว้ว่า

การบรรลุธรรมส่วนบุคคล กับ ความดีงามทางสังคมนั้น ย่อมพึ่งพาอาศัยกันและกัน สังคมซึ่งประกอบด้วยผู้คนที่สามารถพึ่งตนเองได้ เช่น ในทางเศรษฐกิจ หรือในทางสติปัญญา ย่อมดำรงอยู่ได้โดยสงบสุข ราบรื่น และมั่นคง ในทำนองเดียวกัน สังคมที่สงบสุข ราบรื่น และมั่นคง ย่อมเอื้อประโยชน์อย่างเลิศต่อความพากเพียรในการเจริญ การพัฒนา หรือ บรรลุธรรมส่วนบุคคล ในทางตรงกันข้าม หากสังคมอยู่ในภาวะยุ่งเหยิง ปั่นป่วนและสั่นคลอน แม้พระสงฆ์ผู้มุ่งเอาการบรรลุธรรมส่วนตนเป็นที่ตั้ง ก็อาจจะต้องหยุดหยั่ง หรือรามือจากความพยายามดังกล่าว...^{๒๐๑}

สำหรับคิง (King) ในผลงานเรื่องเดียวกันนี้เขาได้แสดงความเห็นว่า สำหรับพุทธศาสนาแรงจูงใจในการให้ทานนั้นมี สอง อย่าง อย่างแรก เพื่อสร้างหรือสั่งสมบุญส่วนตัว อย่างที่สองเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ทั้งสองอย่างนี้ ด้านองในแง่ลบก็คือการลดละความตระหนี่ในทรัพย์สินส่วนตัว ส่วนในแง่บวก ได้แก่ การทำประโยชน์ให้แก่ตนเองและผู้อื่น ซึ่งเป็นรูปแบบที่แตกต่างจากปรตถนิยม^{๒๐๒} ปรตถนิยมคือทรรศนะที่สอนให้เห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่นหรือเน้นที่ประโยชน์แก่ผู้อื่น จากการศึกษาของนักวิชาการผู้นี้มีนัยว่าพุทธศาสนาให้ความสำคัญทั้งแก่ประโยชน์ตนและคนอื่น แต่ดูเหมือนว่า เขาจะมองว่าพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่ประโยชน์ตนมากกว่าคนอื่น ดังจะเห็นจากการที่เขาตีความในเรื่องนี้ต่อไปว่า องค์ประกอบหลักหรือจุดมุ่งหมายของการให้ทานก็คือนิพพาน กล่าวคือ การให้ทานนั้นมีไว้เพราะเอื้อเพื่อชีวิตสัตว์โลกแต่เพราะเอื้อให้จิตใจของตนสงบและบริสุทธิ์อันจะพาไปสู่นิพพานซึ่งเป็นการหลุดพ้นส่วนบุคคล โดยนัยนี้ ก็เท่ากับกล่าวว่า พุทธศาสนาสอนให้เห็นแก่ประโยชน์ตน หรือสอนให้เห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นคำกล่าวที่ไม่ถูกต้อง ดังเหตุผลที่ได้แสดงมาแล้วในตอนต้น และคำว่า “เห็นแก่ตัว” ในทัศนะของอธินิยมก็คือเห็นแก่ประโยชน์ตนเองเท่านั้น โดยไม่สนใจเอื้อเพื่อเจือจุนแก่ผู้อื่น ซึ่งผู้ที่ปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสย่อมไม่เห็นแก่ตัวในความหมายของอธินิยม ยิ่งเมื่อได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ความเห็นแก่ตัวตามนัยของอธินิยม ย่อมเป็นสิ่งที่ท่านทำลายได้โดยเด็ด

^{๒๐๐} อก. ปญจก. ๒๒/๕๔/๖๑-๒. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณ์ ๒๕๐๐.

^{๒๐๑} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), รากฐานพุทธจริยศาสตร์สำหรับสังคมไทยร่วมสมัย, แปลโดย วีระ สมบูรณ์, หน้า ๑๖-๑.

^{๒๐๒} Winston L. King, In The Hope of Nibbana, p. 144.

ขาด ดังนั้น สำหรับพุทธจริยศาสตร์เถรวาทระดับโลกุตตระ จึงไม่สามารถจัดได้ว่าเป็นอศนนิยัม เพราะมีหลักคำสอนที่ขัดแย้งกับอศนนิยัม อศนนิยัม เห็นว่าควรแสวงหาประโยชน์คนเท่านั้น เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่พุทธศาสนากลับสอนว่า ควรแสวงหาประโยชน์ตน ประโยชน์คนอื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เมื่อได้บรรลุประโยชน์ตนในขั้นตนแล้วก็ควรรหาโอกาสพัฒนาตนเองเพื่อให้ได้รับประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไป จนกระทั่งถึงปรมาตตประโยชน์ ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยเหลือผู้อื่นไปด้วยตามกำลังความสามารถที่จะช่วยได้ ในระดับโลกุตตระนี้ประโยชน์หมายเอาเรื่องทางใจล้วน ๆ และคนที่เห็นแก่ประโยชน์ทางใจของตนเอง ย่อมไม่ยึดติดในประโยชน์ทางกายหรือไม่มีแม้แต่สะสมประโยชน์ทางกาย เขาย่อมใช้ประโยชน์ทางกายอำนวยความสะดวก หรือเป็นพื้นฐานเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ทางใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป กล่าวคือ พึงหาวัตถุแต่พอประมาณแล้วมุ่งพัฒนาจิตใจให้หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง ตรงนี้เองที่พุทธจริยศาสตร์ระดับโลกียะและโลกุตตระจะเชื่อมโยงและดำเนินไปด้วยกันได้ด้วยดี ดังมีคำอธิบายคุณสมบัติของคฤหัสถ์ชาวบ้านที่ใช้ชีวิตอยู่อย่างปกติสุขตามหลักการที่กล่าวมา โดยท่านว่า ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๔ ประการ^{๒๔} ดังนี้

ก) โลกียวิสัย

๑. แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบ มิใช่โดยทุจริต
๒. ใช้จ่ายโภคทรัพย์นั้น เพื่อเลี้ยงตนให้เป็นสุขและเบิกบาน
๓. แบ่งปันโภคทรัพย์แก่ผู้อื่น และใช้ในการประกอบกุศลกรรมทั้งปวง

ข) โลกุตตรวิสัย

๔. ยิ่งไปกว่านั้น ยังใช้โภคทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ อย่างไม่โลภ ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่หมกมุ่นติดยึด ทั้งยังมีสติเท่าทันเห็นโทษภัย กอปรด้วยปัญญาอันช่วยให้ครองตนได้อย่างเป็นอิสระทางจิตวิญญาณ

คฤหัสถ์ผู้มีคุณสมบัติทั้ง ๔ ประการนี้ ถือว่าเป็นผู้ประเสริฐหรือเลิศกว่าบรรดาคนทั่วไป และคุณสมบัติดังกล่าวมานี้ชี้ให้เห็นความสอดคล้องกลมกลืนกันระหว่างโลกียธรรมกับโลกุตตรธรรม ซึ่งเสริมสร้างให้บุคคลเป็นผู้เต็มพร้อม และประกอบกันเข้าเป็นสาระทั้งหมดของพุทธจริยศาสตร์ที่เป็นเอกภาพ โดยมีโลกุตตรธรรมเป็นส่วนสมบูรณ์หรือเป็นปรีโยสาน เราอาจเรียกคฤหัสถ์ผู้มีคุณสมบัติทั้ง ๔ ประการนี้ว่า บัณฑิต เพราะเป็นผู้พัฒนาตนให้ห่างไกลจากความชั่วทั้งหลาย สามารถทำลายความเห็นแก่ตัวได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บัณฑิตไม่ทำชั่วเพราะเหตุแห่งตน หรือเพราะเหตุแห่ง

^{๒๔} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ฐานานุกรมพุทธจริยศาสตร์สำหรับสังคมไทยร่วมสมัย, แปลโดย วีระ สมบูรณ์, หน้า ๓๒.

บุคคลอื่น ไม่พึงปรารถนาบุตร ทรัพย์ รัฐ ความสำเร็จแห่งตน โดยไม่ชอบธรรม บัณฑิตนั้น พึงเป็นผู้มีศีล มีปัญญา ประกอบด้วยธรรม”^{๒๕}

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น จะเห็นว่า แม้พุทธจริยศาสตร์เถรวาทระดับโลกุตระจะเน้นที่ความหลุดพ้นส่วนบุคคล ซึ่งดูเพียงผิวเผินอาจจะเป็นอัตนิยม แต่เมื่อศึกษาในรายละเอียดแล้วจะพบว่าไม่เป็นเช่นนั้น จริงอยู่ ในการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานนั้น อาจดูเหมือนว่า เป็นการทุ่มเทหรือใส่ใจแต่ในประโยชน์ตน โดยไม่สนใจในประโยชน์ผู้อื่น แต่ถ้าพิจารณาโดยรอบคอบแล้วจะเห็นว่า ท่านก็ทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นไปด้วย ดังเหตุผลที่กล่าวมาในตอนต้น และการที่ท่านมุ่งมั่นให้ให้ได้ประโยชน์ตนในส่วนนี้มา ก็นับว่าเป็นการกระทำที่ชอบด้วยเหตุผล เพราะก่อนที่จะไปแนะนำพร่ำสอนผู้อื่นต่อไปเราก็ต้องลงมือปฏิบัติให้ได้ผลจริงเสียก่อน เปรียบเสมือนการฝึกว่ายน้ำ เราต้องทำการฝึกว่ายน้ำด้วยตนเอง ไม่ใช่เรียนรู้แต่ทฤษฎี และเมื่อว่ายน้ำเป็นแล้ว พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้ห้ามในการที่จะช่วยเหลือคนตกน้ำ ในทางกลับกันผู้ที่ว่ายน้ำไม่เป็นแต่กระโดดลงไปช่วยคนตกน้ำย่อมเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง ซ้ำยังเป็นการเห็นแก่ผู้อื่นที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อะไร เพราะไม่อยู่ในฐานะที่จะช่วยได้ ดังมีพุทธพจน์เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

ดูกรจุนทะ ผู้ที่ตนเองก็จมอยู่ในโคลนเลนอันลึก จะช่วยจุกยคนอื่นที่จมอยู่ในโคลนเลนอันลึกขึ้นมาได้นั้น ข้อนี้มีฐานะที่จะเป็นไปไม่ได้

ผู้ที่ตนเองไม่จมอยู่ในโคลนเลนอันลึก จะช่วยจุกยคนอื่นที่จมอยู่ในโคลนเลนอันลึกขึ้นมา ข้อนี้จึงจะเป็นฐานะที่เป็นไปไม่ได้

ผู้ที่ตนเองมิได้ฝึก มิได้อบรม ยังไม่หายร้อนกิเลส จักฝึก จักอบรม จักทำคนอื่นให้หายร้อนกิเลส ข้อนี้เป็นฐานะที่เป็นไปไม่ได้^{๒๖}

ตามนัยพุทธพจน์ที่ยกมาแสดงนี้ เป็นการกล่าวตามหลักการเท่านั้น เพราะถ้าจะรอให้ตัวเองหลุดพ้นจากกิเลส โดยสิ้นเชิงแล้วค่อยพร่ำสอนผู้อื่นภายหลัง หรือรอให้ตัวเองสมบูรณ์พร้อมทุกอย่างแล้วค่อยช่วยเหลือจุนเจือผู้อื่น สังคมก็จะเต็มไปด้วยคนเห็นแก่ตัว ซึ่งการประพฤติปฏิบัติเช่นนี้ไม่ใช่สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ จากคำสอนเรื่องบุคคล ๔ ประเภท เราได้เห็นแล้วว่าประเภท (๔) คือ ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์ผู้อื่นเป็นบุคคลที่พระองค์ทรงสรรเสริญ และทรงถือว่า เป็นผู้ประเสริฐสุด

^{๒๕} พุ. ฐ. ๒๕/๘๔/๓๒. ฉบับ มหาจุฬาฯ ๒๕๐๐.

^{๒๖} ม. มุ. ๑๒/๘๗/๖๐-๖๑. ฉบับ มหาจุฬาฯ ๒๕๐๐.

เสมือนกฎศีลธรรม ที่ ๘ คือความตั้งใจหรือสัญญาใจที่ให้ไว้ในอันที่จะปฏิบัติตามข้อบัญญัตินั้น เมื่อปฏิบัติได้ตามคำสอนเหล่านี้ก็จักเป็นคนดีมีความใกล้ชิดกับพระศาสนามากยิ่งขึ้น อาจเรียกว่า เข้าถึงชีวิตในอุดมคติแบบพุทธได้ในระดับหนึ่ง^{๒๕} โดยเฉพาะศีล ๕ นั้นถ้าหากทุกคนได้ยึดถือประพฤติปฏิบัติตามให้เป็นวิถีชีวิตแล้ว ย่อมสามารถแก้ไขปัญหานานัปการที่มีอยู่ในโลกปัจจุบันนี้ได้ โลกก็จักมีสันติภาพ เราก็จักมีสันติสุขภายในใจ และจักได้สัมฤทธิ์พยานสุขอันเป็นความสุขอย่างยิ่ง^{๒๖}

กล่าวโดยสรุป พุทธจริยศาสตร์เดรวาทระดับโลกุตระ ซึ่งเป็นหลักคำสอนชั้นสูงที่มุ่งให้ผู้ปฏิบัติบรรลุมรรค ผล นิพพาน ถือเป็นหลักคำสอนที่แตกต่างจากอศินิยมทางจริยศาสตร์อย่างแท้จริง เพราะพุทธศาสนาสอนให้แสวงหาประโยชน์ตน และทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นไปด้วย ยิ่งเมื่อได้บรรลุปริโยชน์ตนชั้นสูงสุดคือนิพพานหรือสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว การทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นยังเป็นภาระหน้าที่หลัก เพราะไม่ต้องห่วงหรือกังวลในประโยชน์ตนอีกต่อไป นอกจากนี้โลกุตระธรรม ๘ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ ถือเป็นกุศลธรรมเท่านั้น ดังนั้น ผู้ที่ปฏิบัติตามกุศลธรรมโดยเฉพาะไม่ข้องแวะในอกุศลธรรม ย่อมถือเป็นการกระทำที่ดีหรือเป็นการประกอบกุศลกรรม โดยส่วนเดียวไม่ข้องเกี่ยวหรือข้องแวะในการทำความชั่วอีกต่อไป โดยนัยนี้ ย่อมแสดงว่า พุทธจริยศาสตร์เดรวาทระดับโลกุตระสอนให้แสวงหาประโยชน์ตน โดยการทำความดีมีความเสียสละ และจุดหมายในการแสวงหาประโยชน์ตนก็เพื่อจะได้เป็นประโยชน์อันใหญ่หลวงแก่คนอื่น ๆ ต่อไป ในขณะที่อศินิยมทางจริยศาสตร์ ถือว่าควรแสวงหาประโยชน์ตน เพราะเป็นสิ่งที่ดี ดังนั้น พุทธจริยศาสตร์เดรวาทระดับโลกุตระจึงไม่อาจจัดได้ว่าเป็นอศินิยม

เท่าที่นำเสนอมาในบทนี้ จะเห็นว่าพุทธจริยศาสตร์เดรวาททั้ง ๒ ระดับ คือ ระดับที่เป็นคำสอนขั้นพื้นฐานเพื่อความอยู่ดี กินดี หรือมีความสุขแบบชาวโลกทั่วไป ซึ่งยังไม่สามารถกำจัดกิเลสได้โดยสิ้นเชิง เรียกว่า ระดับโลกิยะ กับระดับที่เป็นคำสอนชั้นสูงมุ่งสู่นิพพานที่เรียกว่า ระดับโลกุตระ นั้น ถ้วนแล้วแต่แตกต่างจากอศินิยม จริงอยู่ แม้ว่าอย่างแรกจะมีคำสอนในบางประการที่ดูเหมือนจะคล้ายคลึงกับอศินิยมอยู่บ้าง แต่โดยแท้จริงหรือเมื่อพิจารณาทั้งระบบแล้วจะพบว่า แตกต่างจากทฤษฎีแบบอศินิยมโดยสิ้นเชิง ส่วนอย่างหลัง แตกต่างจากอศินิยมอย่างเห็นได้ชัด จึงกล่าวได้ว่า พุทธจริยศาสตร์เดรวาทไม่เป็นอศินิยม เพราะเนื้อหาคำสอนในพุทธศาสนาตามที่อธิบายมาในพุทธจริยศาสตร์-

^{๒๕} S. Tachibana, *The Ethics of Buddhism* (London: Curzon, 1981), p. 67.

^{๒๖} Phra Medhidhammaporn (Prayoon Mererk), *Buddhist Morality* (Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press, 1994), pp. 112-3.

เดรวาทระดับโลกิยะกับโลกุตระนั้น ต่างหรือขัดแย้งกับอัตนนิมทางจริยศาสตร์ที่ได้กล่าวถึงในบทที่ ๒ อย่างชัดเจน พุทธจริยศาสตร์ทั้ง ๒ ระดับ ส่วนให้ความสำคัญทั้งแก่ประโยชน์ตน ประโยชน์คนอื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ในขณะที่อัตนนิมให้ความสำคัญเฉพาะแก่ประโยชน์ตน หรือยึดเอาตัวเองเป็นศูนย์กลางในการกระทำทุกอย่าง และจุดหมายของการกระทำก็สิ้นสุดที่ตัวเองนี้เท่านั้น ในขณะที่ปรตถนิม สอนให้เห็นประโยชน์คนอื่นสำคัญกว่าประโยชน์ตน ซึ่งพุทธศาสนาแตกต่างจากสองแนวนี้ อาจกล่าวได้ว่าพุทธจริยศาสตร์เดรวาทอยู่กึ่งกลางระหว่างอัตนนิมกับปรตถนิม ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนาสอนให้เริ่มแสวงหาประโยชน์ตน ถ้าเป็นประโยชน์ขั้นต้นคือปัจจัยในการดำรงชีพกับขั้นสูงคือประโยชน์ในภพหน้า ก็จัดอยู่ในระดับโลกิยะ แต่จุดหมายสุดท้ายของการแสวงหาประโยชน์ตนไม่ได้สิ้นสุดหรือเพิ่มประโยชน์ให้ตนโดยส่วนเดียว พุทธศาสนาสอนให้แบ่งปัน บริจาค เห็นอกเห็นใจผู้อื่น และทำประโยชน์แก่ส่วนรวมให้มากที่สุด ดังจะเห็นจากหลักคำสอนในระดับโลกิยะที่กล่าวมา ซึ่งเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาตนให้ได้รับประโยชน์อย่างยิ่งคือนิพพานซึ่งเป็นโลกุตระธรรม และผู้ที่ได้รับบรรลุประโยชน์ตนขั้นปรมัตต์นี้เรียกว่า พระอรหันต์ ย่อมกระทำการทุกอย่างเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นอย่างแท้จริง ดังนั้น พุทธจริยศาสตร์เดรวาททั้งสองระดับนี้ จึงไม่เป็นอัตนนิมหรือกล่าวให้สั้นเข้าไปอีกก็คือว่า พุทธจริยศาสตร์เดรวาทไม่เป็นอัตนนิม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย